

<https://doi.org/10.53656/his2024-5-2-anc>

*From Antiquity to Nowadays
От древността до днес*

АНТИЧНИТЕ ПАМЕТНИЦИ ПО ТРАСЕТО НА ДИАГОНАЛНИЯ ПЪТ В ЗАПАДНИТЕ ПЪТЕПИСИ ОТ XVI ВЕК

Доц. д-р Иван Вълчев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Abstract. The paper presents an analysis of the accounts provided by Western travellers from the 16th century regarding the ancient monuments situated along the route of *Via Diagonalis*, which traverses the Balkans from Belgrade to Istanbul. The ancient Roman road was primarily utilised by Habsburg envoys to the Sublime Porte, although it was also employed by diplomats from Venice and, on occasion, from France. The travelogues provide insight into the condition of the ancient road and the ruins in Nis, Sofia, Plovdiv and Edirne. It is of particular interest to note the remains of the gate in Trajan's Pass. The information provided by travellers is often limited in scope and lacks sufficient detail. The reasons for this are primarily the lack of time and the suspicious attitude of the Muslims who accompanied the travellers. Nevertheless, travelogues from the 16th century contain invaluable information about monuments and inscriptions that have been destroyed, thereby enhancing our understanding of the history and culture of the Roman provinces of Thrace and Upper Moesia. Furthermore, travellers provide insight into the attitude of the local population towards antiquities. In contrast to Renaissance Europe, where the study and preservation of Antiquity was a prominent aspect of the educated elite's culture, travellers indicate a lack of interest in these matters among the local population.

Keywords: travelogues; *Via Diagonalis*; Roman Trace and Upper Moesia; ancient monuments

Значението на чуждата пътеписна литература за историята и културата на Балканите от времето на Османската власт е оценено още през XIX в. Акцентът в изследванията е поставен на информацията за историческото и икономическото развитие, за бита на населението и за националноосвободителните борби, но винаги са отбелязвани и данните за археологическите паметници, привлекли вниманието на не един западен пътешественик¹. Сведенията за древности в пътеписите от XV в. бяха наскоро анализирани от Ивайла Попова. В този ранен период обаче информацията е предимно за района на Истрия и Константинопол, докато вътрешността на Балканите остава слабо позната (Попова 2018, pp. 90 – 107).

Целта на настоящата статия е да разгледа пътеписните сведения от XVI в. и съдържащата се в тях информация за антични паметници по трасето на Диагоналния път от Белград до Константинопол. В българската историография терминът „пътепис“ се е наложил за обозначаване на много широк кръг писмени източници – не само на същински пътеписи, но и на пътни дневници, писма, доклади, отчети за пътувания и други². В контекста на настоящото проучване обаче употребата на „пътепис“ има своето основание, защото в немалка част от произведения е виден интересът към Античността, тъй характерен за същинските пътеписи от следващите столетия, и най-вече от времето на така популярния сред западния елит Grand Tour³. Същото важи и за думата „пътешественик“ – в случая трябва да се абстрахираме от идеята за лица, пътуващи за удоволствие или от любознателност, защото такива са били малцина от преминалите по Диагоналния път през XVI в.

В изследването са използвани само публикувани източници. Част от тях са обнародвани още приживе на авторите, били са специално подготвени за отпечатване, редактирани и често допълвани със сведения на антични автори и съвременници с цел да представят твореца като образован и начетен човек. Нерядко се наблюдават заимствания и дори преписване на цели пасажии от поранни произведения. Повечето от тези старопечатни книги са дигитализирани и достъпни в интернет, което значително улесни използването им⁴. Друга част от „пътеписите“ са публикувани векове след написването им. Някои носят белезите на записки, водени по време на самото пътуване. Такъв например е дневникът на Ханс Дерншвам, в който авторът е оставял празно място, за да впише впоследствие дадена информация, име, размери на сграда или съоръжение. При работата с тази група изворов материал съм използвал само научните публикации, но не съм консултирал ръкописите, съхранявани в различни архиви и библиотеки в Европа. Единствено описанието на пътуването на хабсбургския пратеник Карел Рим от 1571 г. познавам по българския превод на пътеписа, направен от Михаил Йонов (Yonov 1977), без да разполагам с оригиналния фламандски текст.

В предходните векове западните поклонници и дипломати предпочитат морския път до Константинопол или Светите земи, но от самия край на XV в., и най-вече през шестнадесетото столетие все повече пътешественици преминават по трасето на Диагоналния път. С началото на Хабсбургско-османския конфликт, и най-вече след първата обсада на Виена от 1529 г. австрийските владетели изпращат редовно дипломатически мисии до Високата порта. Често в тези мисии са включени лица с изявени хуманистични интереси и познания, които обръщат внимание на античните паметници в земите, през които преминава мисията, и оставят немалко сведения за тях. За XVI в. трябва да бъдат отбелязани имената на Антун Вранчич, Ожие Бусбек и Ханс Дерншвам. В този период трасето на Диагоналния път е използвано и от пратениците на

Венеция, които пътуват с кораб до някое пристанище на брега на Адриатическо море, от там поемат към османската столица по суша през вътрешността на Балканите и излизат на стария римски път в района на Ниш или Пазарджик (Danova 1991, p. 19). Сходен маршрут, макар и по-рядко, използват и френските посланици и пратеници до султана.

Пътеписните извори включват информация предимно за самия път и за местата, през които са минали пратениците, но много често в тях откриваме и данни за древни руини и паметници. Наличието на подобни сведения е резултат най-вече от интересите на лицата, съставили пътеписа. Нерядко те са хора с хуманистично образование, познават античната литература и имат предварителна представа за античната география на земите, през които преминават. Последната е набавяна най-вече от станалата изключително популярна в периода География на Клавдий Птолемей. На него, както и на доброто познаване на Страбон, Плиний Стари, Вергилий, Овидий, Апиан и други древни автори (Danova 2020, pp. 40 – 53) се дължи изобилстването на пътеписите с древни топоними и хидроними, с опити да бъдат идентифицирани споменатите в изворите селища, планини, реки и т.н.

Освен личния интерес друг фактор, който оказва влияние върху споделената в пътеписите информация, е времето. Дипломатическите мисии преминават сравнително бързо по Диагоналния път, като обичайно отсядат в селищата само за пренощуване и по-рядко имат ден или два за почивка (Danova 1991, p. 19). Така например първата делегация на Антун Вранчич от 1553 г., с която пътува и Ханс Дерншвам, остава един ден в Ниш. И двамата, може би независимо един от друг, използват това време, за да издирят и препишат няколко латински надписа (Verantius 1774, pp. xxii – xxiv; Dernschwam 2014, pp. 10 – 13). Освен времето непреодолим фактор се оказва и постоянната подозрителност на мюсюлманите, които не гледат с добро око на опитите да бъдат разчетени древни надписи или да бъдат скицирани руините на антични сгради. За подобни трудности споменават Бонсиньоре Бонсиньори (Borsook 1973, p. 160, note 89) и Ханс Дерншвам (Dernschwam 2014, pp. 42, 101).

Не на последно по важност място, трябва да отбележа възможността (или липсата на такава) за комуникация с местното население, от което пътешествениците научават народни легенди и получават сведения за руини и паметници. Сравнително рядко обаче авторите отбелязват източниците си на информация. Малцина са тези, общували с местните директно без нуждата от преводач. Сред тези изключения е хърватинът Антун Вранчич, получил сведения от хората, в чиито домове пренощувал по време на пътуването си. За надгробния характер на могилите в Пловдивско Ожие Бусбек се осведомява от „турците“ (Busbecq 1633, p. 46). Французинът Лескалопиے научава от някакъв дубровничанин, живеещ в Пловдив, че битката между Брут и Касий и Марк Антоний и Октавиан Август се е състояла край града (Tsvetkova 1968, p. 254). Отново дуб-

ровничанин, този път пребиваващ в София, разказва на Соломон Швайгер, че турците разкопали една могила, в която открили човешки череп (Schweigger 1608, pp. 44 – 45). Волф Андреас фон Щайнах е чул легендите за съпротивата на Крали Марко и Новак Дебели в прохода Траянови врата от бея на Пеща, който е придружавал хабсбургското пратеничество през 1583 г. (Steinach 1881, 210). Якоб Фюрер фон Хаймендорф отбелязва, че „гърците“, които живеят в Пловдив, са ги развели из града и са им показали старините (Haimendorff 1646, p. 372). Повтарянето на едни и същи сведения за продължителен период предполага битуването на конкретни митове сред местното население. Така например споделената от Вранчич легенда за изграждането на църквата „Св. София“ в София, разказана с известни разлики и от някои по-късни пътешественици, вероятно възниква и се разпространява сред мюсюлманите в града, от които е предадена на чужденците (Rusev 2021, pp. 200 – 204).

Сведенията на западните пътешественици за античните паметници по трасето на Диагоналния път могат да бъдат обособени в няколко групи. На първо място, това е самият път. Запазена каменна настилка е документирана на няколко места около Ниш, и най-вече между Ниш и София, както и по пътя от София за прохода Траянови врата. Още през XV в. изграждането на този път е свързано с името на император Траян – пръв за това съобщава Антонио Бонфини в своето описание на похода на Владислав Варненчик от 1443 г. (Bonfinis 1771, p. 459). Първите следи от пътната настилка Антун Вранчич вижда при село Ражан, днес в Сърбия, а след това и край Ниш. От своя домакин в Ражан хабсбургският пратеник научава, че пътят е наричан от местните хора Траянов път, който започва от Белград и стига чак до Истанбул. Вранчич се учудва на запазения спомен, но след лично внимателно оглеждане на останките от пътя стига до заключението, че той наистина е римско дело (Verantius 1774, pp. xxi – xxii). Пътуващият с Вранчич Ханс Дерншвам също на няколко пъти споменава пътя и изрично го свързва с римляните, макар името Траянов път да остава непознато за него (Dernschwam 2014, pp. 13, 19). За Траянов път говорят Хаймендорф (Haimendorff 1646, p. 371) и авторите на два анонимни пътеписа, съответно от 1571 и 1572 г. (Omichius 1582, s.p., 23 май; Yonov 1977, p. 240).

Втората група сведения се отнасят до запазените древни руини в селищата, през които пътешествениците преминават. За Белград например подобна информация, като цяло, липсва, което е лесно обяснимо с важността на дунавската крепост и с акцента на съвременното състояние на селището, и най-вече на фортификацията му. Някои пътешественици правят опит да го идентифицират с античния Таурунум (Schweigger 1608, p. 36; Steinach 1881, p. 207), който обаче трябва да се търси под близкия Земун на другия бряг на река Сава. Съмнения изказва само Маркантонио Пигафета, който с право отбелязва, че Таурунум е в Долна Панония, докато Белград е в Горна Мизия. Същият автор,

доколкото ми е известно, е единственият, който споменава името Сингидунум, но без да го обвързва категорично с Белград (Pigafetta 1585, pp. 21 – 22). Укрепленията на Смедерево също предизвикват интерес, а селището обичайно е определяно като древния Трикорниум (Pigafetta 1585, p. 22; Verantius 1774, pp. xvi – xvii; Dernschwam 2014, p. 6). Навлизайки във вътрешността на Балканите, пътешествениците почти не споменават антични паметници чак до Ниш. Сведенията за самия град Ниш се изчерпват най-вече с информация за разрушените му крепостни стени (Pigafetta 1585, p. 127; Gerlach 1674, p. 524; Besolt 1595, p. 526; Verantius 1774, p. xxii) и за споменатите по-горе латиноезични надписи. Единствен анонимният автор, описал пътуването на Карел Рим през 1571 г., споменава за скулптури, както и за римски надгробни плочи от олово (Yonov 1977, p. 240).

Отъждествяването на София с античната Сердика все още не е факт през XVI в. Антун Вранчич, следван от пътувалия с него Маркантонио Пигафета и автора на анонимния пътепис от 1572 г., предполагат, че това е античната Улпиана (Omichius 1582, s.p., 24 май; Pigafetta 1585, p. 123, Verantius 1774, p. xxxi). Грешката на Вранчич се дължи на това, че той поставя границата между Горна Мизия и Тракия в района на прохода Траянови врата. София обичайно е описвана като град без крепостни стени. Още Бертрандон дьо ла Брокиер пише, че стените на града са напълно разрушени към 1433 г. (Broquière 1892, p. 201). Руините на градските стени споменават Вранчич и анонимният пътепис от 1572 г. Авторът на последния дори изрично отбелязва, че стените са строени от император Траян (Omichius 1582, s.p., 24 май; Verantius 1774, pp. xxxi). Малко по-конкретни данни дава анонимният автор на пътеписа от 1571 г.: той посочва, че останки от крепостните стени, градени от Траян, се виждат при влизане в София, където е турското гробище на града. Същият пътеписец отбелязва и руини на каменен Траянов мост в предградие на София (Yonov 1977, pp. 241 – 242). Пътувалият 20 години преди Вранчич Бенедеро Рамберти обаче изрично отбелязва, че „над земята не се виждат никакви следи от крепостни стени“ (Ramberti 2016, pp. 78, 137). Стени не споменават и останалите пътешественици от XVI в. и по-късно.

В почти всички пътеписи е отделено внимание на базиликата „Света София“. Немалко автори посочват, че името на града идва от названието на този храм (Gassot 1550, f. 7v; Pigafetta 1585, p. 123; Verantius 1774, p. xxxi; Tsvetkova 1968, p. 253; Ramberti 2016, p. 78). За състоянието на сградата има различни сведения: някои изрично отбелязват, че църквата е превърната в джамия, други – в склад за оръжие, а повечето са единодушни, че тя се руши и дори умишлено разрушавана с цел използването на строителния материал за градеж на джамии (Omichius 1582, s.p., 24 май; Schepper 1857, p. 194; анонимен пътепис от 1571 г.: Yonov 1977, p. 241; Dernschwam 2014, pp. 18, 262). Тези, на пръв поглед, противоречиви сведения всъщност отразяват историята

на паметника през XVI в., вероятно пострадал от земетресение и впоследствие възстановен от Сиявуш паша (Gradeva 2016, pp. 174 – 182). Антун Вранчич предава и кратка легенда, научена от местните хора. Според нея базиликата е построена от съпругата на гръцки, т.е. византийски, император, изградил храма „Св. София“ в Константинопол (Verantius 1774, p. xxxi). Единствен Стефан Герлах споменава за една висока кръгла кула, която в миналото била църква, но по негово време е използвана за джамия (Gerlach 1674, p. 521). Още К. Иречек с основание посочва, че в случая става въпрос за ротондата „Св. Георги“, тогава „Гюлджами“ (Irechek 1884, p. 119, bel. 1). За други старини в София пише само Вранчич, който видял там и няколко римски монети (Verantius 1774, p. xxxi). Пътувалият с него Дерншвам обаче отбелязва, че старини в София няма (Dernschwam 2014, p. 18).

На най-голямо внимание от страна на чуждите пътешественици се радва Пловдив. Всички преминали по трасето на Диагоналния път отбелязват топографията на града с извисяващите се сред равнината хълмове. Интерес представлява и името на селището. Почти всички са единодушни, че градът е наречен на македонския цар Филип II, бащата на Александър Велики (Gassot 1550, f. 7r; Pigafetta 1585, p. 121; Verantius 1774, pp. xxxvii–xxxviii; Steinach 1881, p. 211; Tsvetkova 1968, p. 253; Chesneau 1887, p. 13; Ramberti 2016, p. 79). В немалко пътеписи е отбелязано, че римляните наричали града Тримонциум (Pigafetta 1585, p. 121; Schweigger 1608, p. 47; Verantius 1774, p. xxxviii). Връзката с Филип II води и до легендата, че самият Александър Велики е роден във Филипопол (Pigafetta 1585, p. 122; Steinach 1881, p. 211), а на пътешествениците са показвани руините на царските дворци (Haimendorff 1646, p. 372; Steinach 1881, p. 211; Dernschwam 2014, p. 22), останки от гробници (Schweigger 1608, p. 47; Gerlach 1674, pp. 516 – 517) и дори изсечено в скалите място, където са сядали царете Филип и Александър (Gerlach 1674, p. 516). Явно сред местните жители са съществували подобни предания, които са разказвани на чуждите пътешественици.

Останките от крепостните стени на Пловдив също винаги са привличали внимание. Сведенията за тях са кратки, но ясно показват, че те вече са в руини (Gassot 1550, f. 7v; Palerne 1606, p. 497; Verantius 1774, p. xxxix; Dernschwam 2014, p. 22; Ramberti 2016, p. 79). Маркантонио Пигафета посочва, че са запазени две порти (Pigafetta 1585, p. 122), докато Стефан Герлах е видял само порта от изток, днешната Хисар капия (Gerlach 1674, p. 515). По-рядко са споменавани други антични паметници – римски саркофази (Dernschwam 2014, p. 22) и руините на акведукта на Филипопол (Verantius 1774, p. xxxix). Почти липсват сведения за надписи – Герлах пише за гръкоезичен, който не е успял да разчете (Gerlach 1674, p. 516), докато Лескалопие и Швайгер отбелязват, че надписи няма, а Лескалопие дори допълва, че турците са унищожили всички старини, които са намерили (Schweigger 1608, p. 47; Tsvetkova 1968, p. 254).

Сведенията за древности в Одрин са малко, въпреки че част от пътешествениците престояват в града известно време. Бусбек и Пигафета споменават старото име на селището Орестиада (Pigafetta 1585, p. 106; Busbecq 1633, p. 46), а Швайгер добавя и името Ускудама (Schweigger 1608, p. 48). Данните за старини се изчерпват най-вече със съвсем кратко описание на останките от крепостните стени. До 30-те години на XVI в. средновековните стени са все още сравнително добре запазени и Курипешич и Шепер описват града като укрепен или заграден със стени (Curipeschitz 1531, s.p. [54]; Schepper 1857, p. 189). Дерншвам, Безолт и Пигафета отбелязват все още запазените кули (Pigafetta 1585, p. 106; Besolt 1595, p. 529; Dernschwam 2014, p. 25). Някои пътешественици споменават и надписи от тухли, вградени в крепостните стени, но не дават техни преписи или рисунки (Omichius 1582, s.p., 2 юни; Dernschwam 2014, p. 26). Вниманието на чужденците обаче е привлечено най-вече от двореца на султаните и новите и внушителни сгради на джамиите и кервансараите в града.

Между Одрин и Истанбул единствено останките от крепостните стени на Селимбрия се радват на по-значителен интерес, докато за останалите селища по трасето на пътя почти няма сведения. Добре запазените укрепления привличат вниманието на всички пътешественици, защото са изключение за вътрешността на османските владения (Besolt 1595, p. 530; Gerlach 1674, p. 507; Dernschwam 2014, p. 29). Пиер Лескалоpie дори отбелязва: „Няма друг град в останалата част на Тракия толкова забележителен със следите от древността...“ (Tsvetkova 1968, p. 256). На същото мнение е и анонимният автор, описал пътуването на Карел Рим (Yonov 1977, p. 245).

Самостоятелна тема в пътеписите представляват руините от древна арка и крепостни стени в прохода Траянови врата. Почти всички пътешественици отбелязват паметника. В този период обаче изграждането му не е свързано с именития римски император. Най-ранните сведения за арката са от средата на XV в. във връзка с похода на Владислав Варненчик и Януш Хуняди от 1443 г. Източниците, които е използвал Антонио Бонфини за написването на своята „История на унгарците“, споменават портата и следи от път, който още тогава е приписан на император Траян (Bonfinis 1771, p. 459). Много от пътешествениците само отбелязват наличието на порта в руини (Curipeschitz 1531, s.p. [51]⁵; Pigafetta 1585, p. 123; Steinach 1881, p. 210; Tsvetkova 1968, p. 353). Някои обаче посочват, че тя е изградена от печени тухли, а основите ѝ са от каменни блокове (Palerne 1606, p. 500; Schweigger 1608, p. 46; Gerlach 1674, p. 520; Verantius 1774, p. xxxiv). Ханс Дерншвам дори уточнява, че градежът от камъни е на височина колкото един човешки бой (Dernschwam 2014, pp. 260 – 261). Авторът на анонимния пътепис от 1572 г. и Волф Андреас фон Щайнах отбелязват, че портата се е наричала Порта Базилика и че през нея може спокойно да мине конник с изправено копие (Omichius 1582, s.p., 29 май;

Steinach 1881, p. 210), докато венецианецът Катарина Дзен говори за вратите на Романия, *la porta di Romania* (Matković 1878, p. 212). За датирането на паметника почти няма изказани мнения. Немалко автори преразказват местни предания за връзка на околните крепости и на портата с Новак Дебели и Крали Марко (Pigafetta 1585, p. 123; Steinach 1881, p. 210; Dernschwam 2014, p. 20), но подобна връзка е категорично отречена още от Вранчич. Според последния няма доказателства, въз основа да които да се установи дали укрепленията са градени от гърците, траките, македонците или римляните, но все пак допуска като техен строител Филип II Македонски (Verantius 1774, pp. xxxiv – xxxv). Че портата е издигната от македонците за защита от римляните, приема и авторът на анонимния пътепис от 1571 г. (Yonov 1977, p. 242).

Макар и не малобройни, сведенията за древните паметници по трасето на Диагоналния път са сравнително оскъдни и еднотипни. Издирването на древности не е основен приоритет на нито един от пътешествениците, а тези с особен афинитет към Античността, като Вранчич, Бусбек и Дерншвам, не са имали възможност за по-задълбочени наблюдения. Те обаче са използвали всеки удобен случай, всеки малко по-дълъг престой, за да обогатят познанията за Древността. Добър пример е споменатото издирване на латиноезични надписи по време на краткия еднодневен престой в Ниш. Образованите чужденци като Рамберти и Вранчич насочват усилията си към идентифициране на споменатите в античната литература топоними, ороними и хидроними. За Рамберти дори Пенка Данова предполага, че е имал със себе си по време на пътуването екземпляр от Географията на Клавдий Птолемей и някоя от изготвените към нея съвременни карти (Danova 2020, p. 44).

Представите за античното минало на земите край Диагоналния път не са обогатени значително през XVI в. и именно през това столетие познанията за източните предели на някогашната Римска империя започват да изостават значително в сравнение с Италия и западните провинции. Балканите за дълго време остават почти недостъпни за същински научни изследвания, за документиране на надписи, руини, други артефакти. Интересът към издирване на старинни ръкописи е огромен, нерядко се споменава и за закупуване на древни монети (Gerlach 1674, p. 521), дори за създаване на цели колекции (Busbecq 1633, p. 391), но за съжаление, това не допринася съществено за изучаването на древното минало на вътрешността на Балканите. Въпреки това приносът на чуждите пътешественици от XVI в. е огромен. Част от описаните паметници са унищожени през следващите столетия и съответно същинското им научно изследване е невъзможно. Западните пътешественици имат и друг съществен принос. Макар и в повечето случаи кратки, техните сведения поставят Балканите на културната карта на Ренесансова Европа. По това време се налагат имената на античните римски провинции, които постепенно изместват останалите от византийската темна организация названия.

Много добър пример в това отношение е районът на Горнотракийската низина с Пловдив – той все по-рядко е споменаван като Македония (византийската тема), а предимно като Тракия (римската провинция). В пътеписите са описани възпетите от Вергилий и Овидий тракийски планини и реки (Хемус, Родопите и Хеброс). Пътеписите също така показват, че великите римски императори, в частност Траян, са проявявали особен интерес към тези земи и дори че най-великият древен военачалник, Александър Македонски, е роден и отрасъл сред хълмовете на Пловдив. Те също така говорят за някога големи и красиви древни градове, съсипани от турците, и по този начин допринасят за антиосманската реторика на християнска Европа.

Благодарности и финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект No BG-RRP-2.004-0008.

Acknowledgments & Funding

This study is financed by the European Union – NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project No BG-RRP-2.004-0008.

БЕЛЕЖКИ

1. Преглед на изследванията до 1980 г. е направен от Михаил Йонов: Yonov 1980, pp. 21 – 26.
2. Срв. например включените в поредицата „Чужди пътеписи за Балканите“ произведения.
3. Grand Tour е традиционно за времето от средата на XVII до средата на XIX в. пътуване, предприемано от младежи от богати аристократични семейства. Това пътуване става почти задължителен елемент от образованието на елита, особено в Англия, но и в други държави в Северна Европа, а от средата на XVIII в. и от Централна Европа и дори Северна Америка. Обичайни дестинации са Франция и най-вече Италия, където запознаването с античната култура и с изкуството на Ренесанса са най-важните елементи на Grand Tour. Впечатленията от пътуванията са отразени в пътеписи, дневници, писма и др. (Buzard 2002).
4. Например платформите gallica.bnf.fr; digital.bib-bvb.de и deutsche-digitale-bibliothek.de и др.
5. Бенедикт Курипешич пише за две порти.

ЛИТЕРАТУРА

ДАНОВА, П., 1991. Жанрово-стилови особености на Венецианския пътепис от XVI век. *Филология*, Т. 23, с. 14 – 26.

- ДАНОВА, П., 2020. Какво са чели, преди да потеглят на път? Книжовният багаж на италиански пътешественици през Балканския полуостров (XVI век). В: БАЛЧЕВА, А. (съст.). *Култура на пътуването в Европейския Югоизток*, с. 40 – 55. София: ИБЦТ – БАН. ISBN: 978-619-7179-13-2.
- ИРЕЧЕК, К., 1884. Стари пътешествия по България от 15. – 18. столетие. *Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец*, Кн. 7, с. 96 – 127.
- ЙОНОВ, М., 1977. Два фламандски пътеписа за българските земи от втората половина на XVI в. *Известия на държавните архиви*, Т. 34, с. 233 – 256.
- ЙОНОВ, М., 1980. *Европа отново открива българите. Българите и българските земи през погледа на чужди пътешественици, XV – XVIII в.* София: Народна просвета.
- ПОПОВА, И., 2018. *Средновековните Балкани през погледа на европейски пътешественици (14. – 15. в.)*. София: КНМЦ при БАН. ISBN 978-954-9787-35-1.
- РАМБЕРТИ, Б., 2016. *Libri tre delle cose de' Turchi / Три книги по турските дела*. Издание, превод и коментар С. Ракова. В: РАКОВА, С. & ДАНОВА, П. *Бенедето Рамберти и Даниело Лудовизи: двама венециански пратеници в Константинопол през 1534 година*, с. 70 – 191. Пловдив: Фондация „Българско историческо наследство“. ISBN: 978-954-8536-19-6.
- РУСЕВ, Д., 2021. Османската легенда за основаването на София и на църквата „Св. София“. В: ПРЕШЛЕНОВА, Р. (съст.). *Градът на Балканите: пространства, образи, памет*, с. 197 – 215. София: ИБЦТ – БАН. ISBN: 978-619-7179-25-5.
- ЦВЕТКОВА, Б., 1968. Един френски пътепис от XVI в. за българските земи (Пиер Лескалопие – 1574). *Известия на Българското историческо дружество*, Т. 26, с. 251 – 266.
- BORSOOK, E., 1973. The Travels of Bernardo Michelozzi and Bonsignore Bonsignori in the Levant (1497 – 1498). *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, vol. 36, pp. 145 – 197.
- BROQUIÈRE, B. de la, 1892. *Le voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière*. Publié et annoté par Ch. Schefer. Paris: Ernest Leroux.
- BUZARD, J., 2002. The Grand Tour and after (1660 – 1849). In: HUMLE, P. (ed.). *The Cambridge Companion to Travel Writing*, pp. 37 – 52. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 0-521-78140.
- CHESNEAU, J., 1887. *Le voyage de monsieur d'Aramon ambassadeur pour le Roy en Levant. Escrip par noble homme Jean Chesneau*. Publié et annoté par Ch. Schefer. Paris: Ernest Leroux.
- DERNSCHWAM, H., 2014. *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach*

- Konstantinopel und Kleinasien (1553/1555)*. Herausgegeben von Franz Babinger. Ins Neuhochdeutsche übersetzt von Jörg Riecke. Berlin: Duncker & Humboldt. ISBN: 978-3-428-53768-6.
- GRADEVA, R., 2016. Late Antique church buildings in Ottoman Sofia, fifteenth to beginning of nineteenth centuries. In: Hartmuth, M. (ed.). *Christian art under Muslim rule. Proceedings of a workshop held in Istanbul on May 11/12, 2012*, pp. 167 – 193. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten. ISBN: 978-90-6258-338-6.
- MATKOVIĆ, P., 1878. Dva talijanska putopisa po balkanskom poluotoku iz XVI veka. *Starine*, vol. X, pp. 201 – 256.
- SCHEPPER, C. D., 1857. Missions diplomatiques de Corneille Duplicius De Schepper dit *Scepperus*, ambassadeur de Christiern II, de Charles V, de Ferdinand Ier et de Marie, reine de Hongrie, Gouvernante des Pays-Bas, de 1523 à 1555. Par Mr le BARON DE SAINT GENOIS ET G.-A. YSSEL DE SCHEPPER. *Mémoires de l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, vol. 30, pp. 1 – 231.
- STEINACH, W. A., 1881. Wolf Andreas' von Steinach, Edelknabenfahrt nach Constantinopel (1583). Aus desselben eigenhändiger Beschreibung in Familienchronik im Besitze des Grafen Sigm. v. Braida. *Steiermärkische Geschichtsblätter*, II Jahrg., 4 Heft., pp. 193 – 234.

REFERENCES

- BORSOOK, E., 1973. The Travels of Bernardo Michelozzi and Bonsignore Bonsignori in the Levant (1497–98). *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, vol. 36, pp. 145 – 197.
- BROQUIÈRE, B. de la, 1892. *Le voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière*. Publié et annoté par Ch. Schefer. Paris: Ernest Leroux.
- BUZARD, J., 2002. The Grand Tour and after (1660 – 1849). In: HUMLE, P. (ed.). *The Cambridge Companion to Travel Writing*, pp. 37 – 52. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 0-521-78140.
- CHESNEAU, J., 1887. *Le voyage de monsieur d'Aramon ambassadeur pour le Roy en Levant. Escrip par noble homme Jean Chesneau*. Publié et annoté par Ch. Schefer. Paris: Ernest Leroux.
- DANOVA, P., 1991. Zhanrovo-stilovi osobenosti na Venetsianskia patepis ot XVI vek. *Philologia*, vol. 23, pp. 14 – 26. [in Bulgarian].
- DANOVA, P., 2020. Kakvo sa cheli predi da potegliat na pat? Knizhovniat bagazh na italianskite pateshestvenitsi prez Balkanskia poluostruv (XVI vek). In: BALCHEVA, A. (Eds.). *Kultura na patuvaneto v Evropeyskia Yugoiztok*, pp. 40 – 55. Sofia: IBCT – BAN. ISBN: 978-619-7179-13-2. [in Bulgarian].
- DERNSCHWAM, H., 2014. *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55)*. Herausgegeben von Franz

- Babinger. Ins Neuhochdeutsche übersetzt von Jörg Riecke. Berlin: Duncker & Humbolt. ISBN 978-3-428-53768-6.
- IRECHEK, K., 1884. Stari pateshestvia po Balgaria ot 15 – 18 stoletie. *Periodichesko spisanie na Balgarskoto knizhovno druzhestvo v Sredets*, vol. 7, pp. 96 – 127. [in Bulgarian].
- GRADEVA, R., 2016. Late Antique church buildings in Ottoman Sofia, fifteenth to beginning of nineteenth centuries. In: HARTMUTH, M. (ed.). *Christian art under Muslim rule. Proceedings of a workshop held in Istanbul on May 11/12, 2012*, pp. 167 – 193. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten. ISBN: 978-90-6258-338-6.
- MATKOVIĆ, P., 1878. Dva talijanska putopisa po balkanskom poluotoku iz XVI veka. *Starine*, vol. X, pp. 201 – 256.
- POPOVA, I., 2018. *Srednovekovnite Balkani prez pogleda na evropeyski pateshestvenitsi (14. – 15. v.)*. Sofia: KNMTs pri BAN. ISBN 978-954-9787-35-1. [in Bulgarian].
- RAMBERTI, B., 2016. Libri tre delle cose de' Turchi/ Tri knigi po turskite dela. Izdanie, prevod i komentar Sn. Rakova. V: Rakova, S. & Danova, P. *Benedeto Ramberti i Danielo Ludovizi: dvama venetsianski pratenitsi v Konstantinopol prez 1534 godina*, pp. 70 – 191. Plovdiv: Fondatsia “Balgarsko istorichesko nasledstvo”. ISBN: 978-954-8536-19-6. [in Bulgarian].
- RUSEV, D., 2021. Osmanskata legenda za osnovavaneto na Sofia i na tsarkvata “Sv. Sofia”. In: PRESHELENOVA, R. (Ed.). *Gradat na Balkanite: prostranstva, obrazi, pamet*, pp. 197 – 215. Sofia: IBTsT–BAN. ISBN: 978-619-7179-25-5. [in Bulgarian].
- SCHEPPER, C. D., 1857. Missions diplomatiques de Corneille Duplicius De Schepper dit *Scepperus*, ambassadeur de Christiern II, de Charles V, de Ferdinand Ier et de Marie, reine de Hongrie, Gouvernante des Pays-Bas, de 1523 à 1555. Par Mr le BARON DE SAINT GENOIS ET G.-A. YSSEL DE SCHEPPER. *Mémoires de l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, vol. 30, pp. 1 – 231.
- STEINACH, W. A., 1881. Wolf Andreas' von Steinach, Edelknabenfahrt nach Constantinopel (1583). Aus desselben eigenhändiger Beschreibung in Familienchronik im Besitze des Grafen Sigm. v. Braid. *Steiermärkische Geschichtsblätter*, II Jahrg., 4 Heft., pp. 193 – 234.
- TSVETKOVA, B., 1968. Edin frenski patepis ot XVI v. za balgarskite zemi (Pier Leskalopie – 1574). *Izvestia na Balgarskoto istorichesko druzhestvo-Bulletin de la Société historique bulgare*, vol. 26, pp. 251 – 266. [in Bulgarian].
- YONOV, M., 1977. Dva flamandski patepisa za balgarskite zemi ot vtorata polovina na XVI v. *Izvestia na darzhavnite arhivi*, vol. 34, pp. 233 – 256. [in Bulgarian].

YONOV, M., 1980. *Evropa otново otkriva balgarite. Balgarite i balgarskite zemi prez pogleda na chuzhdi pateshestvenitsi, XV – XVIII v.* Sofia: Narodna prosveta. [in Bulgarian].

Старопечатни книги / Early printed books

BESOLT, M., 1595. Desz wolgeboren Herrn Heinrichs Herrn von Liechtenstein, von Nicolspurg etc. Römischer kaiserlicher Majestät Abgesandten Reise auf Konstantinopel im 1584. Jahr beschrieben durch Melchior Besolt. In: *Etliche Paticular Beschreibungen wolmercklicher Geschicht/ zur Türckischen Histori gehörig, so vor dieser Zeit nie in Druck auszugegangen...*, pp. 515 – 531. Frankfurt am Main: Andres Wechels.

BONFINIS, A., 1771. *Antonii Bonfini Asculani Rerum Hungaricarum decades libris XLV. Comprehensae ab origine gentis ad annum MCCCCXCV.* Editio septima. Lipsiae: Ioannis Paulli Kraus.

BUSBECQ, O. G. de, 1633. *A. Gislenii Busbequii omnia quae extant.* Lugdunum Batavorum (Leiden): Officina Elzeviriana.

CURIPESCHITZ, B., 1531. *Itinerarium Wegrays Kün. May. potschafft/ gen Constantinopel/ zûdem Türckischen keiser Soleyman. Anno xxx.* [Wien].

GASSOT, I., 1550. *Le Discours du voyage de Venise à Constantinople, contenant la querele du grand Seigneur contre le Sophi: avec élégante description de plusieurs lieux, villes, et citez de la Grèce, et choses admirables en icelle. Par maistre Iaques Gassot, dédié et envoyé à maistre Iaques Tiboust, escuier, Seigneur de Quantilly, Notaire et Secretaire du Roy, et son Esleu en Berry.* Paris: Antoine Le Clerc.

GERLACH, S. 1674. *Stephan Gerlachs deß Aeltern Tage-Buch der von zween glorwürdigsten römischen Kaysern, Maximiliano und Rudolpho ... an die Ottomannische Pforte zu Constantinopel abgefertigten und durch den Wohlgebohrnen Herrn Hn. David Ungnad ... zwischen dem Ottomanischen und Römischen Kayserthum ... glücklichst-vollbrachter Gesandtschaft. Auß denen Gerlachischen ... aufgesetzten u. nachgelassenen Schrifften herfür gegeben durch ... Samuelem Gerlachium.* Frankfurth am Mayn: Zunner.

HAIMENDORF, C. F. von, 1646. Christoph Fürers von Haimendorff, Ritters, Desz Eltern geheimen Rahts/ vordersten Losungers/ Schultheissen/ vnd Obristen Kriegshaubtmanns der Stadt Nürnberg/ auch des löblichen Fränkischen Kraises Kriegsrahts Reis=Beschreibung. In Egypten/ Arabien/ Palästina/ Syrien/ etc. mit beygefügtter Landtafel/ vnd derselben Erklärung: Sambt kurzem Anhang Jacob Fürers von Haimendorff/ seines Bruders/ Constantinopolitanischer Reise. Nürnberg/ In Verlegung Wolfgang Endters. Anno M. DC. XLVI. Nürnberg: Wolfgang Endter.

OMICHIUS, F., 1582. *Beschreibung Einer Legation und Reise, von Wien aus Ostereich auff Constantinopel: Durch den Wolgebornen Herrn, Herrn*

David Ungnadn, Freyherrn zu Sonneck, und Pfandsherrn auf Bleyburgk, Auß Römischer Keyserlichen Maiestat befehlig und abforderung an den Türckischen Keyser, Anno 72. verrichtet; Darinn die Geschenck so S.G. dem Türcken, seinen Räthen und Befehlichhabern selbst uberantwortet, und sonsten viel schöner Historien, Antiquiteten und Geschichte, gar lustig zu lesen, beschrieben unnd verfasset sein, vormals nie außgangen. Mecklenburg: Güstrow.

PALERNE, J., 1606. *Pérégrinations du Seigneur Jean Palerne Forésien, secrétaire de François de Valois, duc d'Anjou et d'Alençon etc. Où il est traité de plusieurs singularitez et antiquités, remarquées es provinces d'Égypte, Arabie déserte et pierreuse, Terre Saincte, Surie, Natolie, Grece, et plusieurs isles tant de la mer mediterrane que Archipelague. Avec la manière de vivre des Mores et Turcs et de leur religion. Ensemble un bref discours... à Constantinople...* Lyon: Jean Pillehotte.

PIGAFETTA, M., 1585. *Itinenrario di Marc'Antonio Pigafetta gentil'huommo Veccentino.* Londra: apresso Giouanni Wolfio Inglese.

SCHWEIGGER, S., 1608. *Ein neue Reyßbeschreibung auß Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem: Darinn die gelegenheit derselben Länder, Städt, Flecken, Gebew etc. d. innwohnenten Völcker Art, Sitten, Gebreuch, Trachten, Religion vnd Gotteßdienst etc. Insonderheit die jetzige ware gestalt deß H. Grabs, der Stadt Jerusalem vnd anderer heiligen Oerter ...; ... Deßgleichen deß Türckischen Reichs Gubernation, Policy, Hofhaltung, nutzbarkeit des Reysens, vnd vielerley andern lustigen Sachen ...* Nürnberg: Johann Lantsenberger.

VERANTIUS, A., 1774. *Iter Buda Hadrianopolim anno MDLIII exaratum ab Antonio Verantio tunc Quinquecclesiensi, mox Agriensi episcopo, ac demum archiepiscopo Strigoniensi, regio in Hungaria locumtenenti, magno regni cancellario atque S. R. E. Cardinali electo. Nunc primum e Verantiano cartophylacio in lucem editum.* Venetiis: Aloysius Milocco.

THE WESTERN TRAVELLERS OF THE SIXTEENTH CENTURY AND THE ANCIENT MONUMENTS SITUATED ALONG THE ROUTE OF VIA DIAGONALIS

✉ **Dr. Ivan Valchev, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-9708-1067

Faculty of History

Sofia University

15, Tzar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: ivulchev@uni-sofia.bg